Archetype

Μπιενάλε αρχιτεκτονικής Βενετίας | Συλλογικές ταυτότητες, πολλαπλές ιστορίες

Ανδρέας Γιακουμακάτος - 17/07/2023

Κεντρική Εικόνα: Η είσοδος της Μπιενάλε στους Κήπους. Φωτογραφία Α. Γιακουμακάτος

Λίγο μετά την είσοδο στο Κεντρικό Περίπτερο της Μπιενάλε στους βενετσιάνικους Κήπους, προβάλλεται ένα βίντεο της συνεργατικής ομάδας Theaster Gates από το Σικάγο, με θέμα τις δυσκολίες δημιουργικού αυτοπροσδιορισμού των μαύρων καλλιτεχνών. Γι' αυτούς, η αρχιτεκτονική και ο σχεδιασμός δεν αφορούν μόνο την οικοδομική πρακτική αλλά την ανταλλαγή γνώσεων και εμπειριών και τη δυνατότητα δημιουργίας συμμετοχικών κοινωνικών δομών και στρατηγικών ενσωμάτωσης. Η αρχιτεκτονική ως κοινωνική πρακτική; Τούτη φαίνεται να είναι μια από τις κύριες κατευθύνσεις της διευθύντριας της φετινής Μπιενάλε αρχιτεκτονικής, Lesley Lokko, της αρχιτέκτονος και συγγραφέως με διπλή καταγωγή (Γκάνα-Σκωτία) και

σπουδές και σημαντικές ακαδημαϊκές περγαμηνές από το Λονδίνο και το Γιοχάνεσμπουργκ έως την Άκρα και το Σικάγο. Η αρχιτεκτονική πρακτική οφείλει να αποδεσμευτεί από τις ασθένειες του υπερκαπιταλιστικού καταναλωτισμού και να υπηρετήσει τον κόσμο με νέα συνείδηση και ηθική του συλλογικού. Ακόμη και οι σχολές αρχιτεκτονικής πρέπει να αλλάξουν ρότα και να απαλλαγούν από την αυτοαναφορικότητα και τα δεσμά ενός άκαμπτου τεχνοκρατικού και παγκοσμιοποιημένου επαγγελματισμού. Όπως υποστήριξε η Lokko στην κατάμεστη συνέντευξη τύπου τις παραμονές των εγκαινίων, παρά το γεγονός ότι η κάθε σχολή αρχιτεκτονικής διατηρεί τη δική της παράδοση, μικρές και άγνωστες σχολές μπορούν να συμβάλουν στην απαραίτητη ανανέωση.

Μια Μπιενάλε φέτος, αν όχι πειραματική, σίγουρα βιωματική, μια μόστρα-έκθεση ιδεών για τον κόσμο που μας περιβάλλει, μια σειρά μικροϊστοριών και διατύπωση προτάσεων «θεραπείας» του περιβάλλοντος, που φαίνεται να συνιστά πλέον σήμερα το κυρίαρχο αίτημα. Πέρα από το κεντρικό ζήτημα της αποαποικιοποίησης, κύρια μηνύματα στην έκθεση είναι η επανάχρηση, η βιωσιμότητα, η κυκλική οικονομία (αμερικανικό περίπτερο), οι εναλλακτικές πηγές ενέργειας, η εξοικονόμηση πόρων, η απόρριψη ακόμη και της ελάχιστης περαιτέρω κατανάλωσης του χώρου. Αν υπάρχει ένα μέρος του κόσμου, όπως η Αφρική, όπου η υπέρμετρη εκμετάλλευση των πηγών, του περιβάλλοντος και των ανθρώπων είχε δραματικές συνέπειες, αυτό το μέρος του κόσμου, λέει η Lokko, μπορεί να βρεθεί σήμερα στο προσκήνιο της Μπιενάλε. Είμαστε έτσι σε θέση να αντλήσουμε χρήσιμα διδάγματα, ώστε η ιδέα του μέλλοντος να μην ισοδυναμεί πλέον με καταστροφή.

Η αφρικανική ήπειρος, λοιπόν, στο κέντρο της φετινής 18ης Μπιενάλε, που όμως η υλοποιημένη αρχιτεκτονική δεν είναι ακριβώς το φόρτε της. Η Lokko με την ομάδα της συγκέντρωσε πλειάδα Αφρικανών συμμετεχόντων ή αφρικανικής καταγωγής διεθνών δημιουργών και ομάδων από «practitioners», όπως προτιμά να αποκαλεί τους αρχιτέκτονες, μέσης ηλικίας 40 ετών, και μικρών γραφείων, από ένα έως το πολύ πέντε μέλη. Δεν πρόκειται για ένα ζήτημα πολιτικής ορθότητας, έσπευσε να διευκρινίσει ο πρόεδρος της Μπιενάλε Roberto Cicutto, ο οποίος υπεραμύνθηκε της επιλογής της διευθύντριας, αλλά του να δοθεί φωνή σε αυτούς που μέχρι σήμερα δεν είχαν. Οι ενοχές της Δύσης στην τρέχουσα συνθήκη της πολιτικής ορθότητας; Σύμφωνα άλλωστε με τη Lokko, η δική της Μπιενάλε επιδιώκει να αφηγηθεί μια ιστορία της αρχιτεκτονικής, συμπληρωματική της ελλιπούς ιστορίας την οποία διατύπωσαν μέχρι σήμερα οι κυρίαρχες δυνάμεις εξουσίας. Μια έκθεση λοιπόν, μεταξύ άλλων, με πολλά επεξηγηματικά κείμενα-μανιφέστα προθέσεων και αρχών, κάτι που οδήγησε στην οξυδερκή παρατήρηση (Vittorio Sgarbi) ότι «αντί για μια έκθεση θα μπορούσε να γίνει ένα βιβλίο».

Η απονομή του Χρυσού Λέοντα για τη συνολική καριέρα στον νιγηριανό αρχιτέκτονα Demas Nwoko. Δεξιά η Lesley Lokko και ο πρόεδρος της Μπιενάλε Roberto Cicutto. Φωτογραφία Α. Γιακουμακάτος

Σε αυτό το κλίμα νέας συλλογικής επίγνωσης κινούνται εθνικές συμμετοχές όπως της Νορβηγίας, που παρουσιάζει την ωραία «αρχιτεκτονική βιβλιοθήκη» του οικιακού πολιτισμού των Σάμι, ή της Μεγάλης Βρετανίας (ειδική διάκριση), με έργα που εκφράζουν τη μακρά διάρκεια αρχετυπικών παραδόσεων της αφρικανικής διασποράς μέσω κοινωνικών δράσεων. Ωστόσο, στο περίπτερο της Αυστρίας απαιτείται η κατεδάφιση των «συνόρων» που εμποδίζουν τη δωρεάν πρόσβαση των ντόπιων Βενετσιάνων στους χώρους της Μπιενάλε, ενώ οι Ελβετοί θέτουν σε αμφισβήτηση την έννοια των εθνικών περιπτέρων και ζητούν τη δική τους ένωση με το διπλανό περίπτερο της Βενεζουέλας (έργο μεταξύ άλλων του Carlo Scarpa). Υπερβολές; Στο περίπτερο του Ουζμπεκιστάν δίνεται έμφαση στις πρωτεϊκές καταβολές του κατοικείν, με κυρίαρχο υλικό το τούβλο, ενώ σε εκείνο της Βραζιλίας (που απέσπασε και το βραβείο καλύτερης εθνικής συμμετοχής) οικοδομείται το αφήγημα της γης και των ταυτοτήτων που πηγάζουν από αυτήν, σε εθνική και οικουμενική κλίμακα. Στο περίπτερο της Ιταλίας παρουσιάζονται εννέα συμμετοχές νέων και εκεί μελετητών, οι οποίοι επιλέγουν «προς θεραπεία» ευαίσθητες υπάρχουσες υπο-δομές της ιταλικής χερσονήσου, αντίστοιχα με την επιτυχημένη ιδέα των «υδάτινων σωμάτων» στο ελληνικό περίπτερο, των Ανδρέα Νικολοβγένη και Κωστή Πανηγύρη.

Η συμμετοχή της Νορβηγίας. Φωτογραφία Α. Γιακουμακάτος

Το περίπτερο της Βραζιλίας. Courtesy La Biennale di Venezia

Το ελληνικό περίπτερο. Φωτογραφία Α. Γιακουμακάτος

Στο κεντρικό περίπτερο στους Κήπους, ξεχωρίζει η συμμετοχή του εξαιρετικού Adjaye Associates· στην έκθεση στο Αρσενάλι, η επέμβαση των Flores & Prats που αναπαράγουν το πνεύμα του γραφείου τους,

παρουσιάζοντας τα υλικά των κτιρίων που σχεδίασαν (σχέδια και μακέτες) έτσι ώστε να ενθαρρύνουν τη μνήμη και την ανταλλαγή. Οι τελευταίες είναι ωστόσο συμμετοχές που κάνουν πιο εμφανή την ανισότητα αυτής της Μπιενάλε/workshop, από την άποψη του περιεχομένου αλλά και της ενίοτε αμήχανης και αποσπασματικής εκθεσιακής σκηνοθεσίας. Όσο για τους διεθνείς αστέρες της αρχιτεκτονικής, έλαμψαν διά της απουσίας τους από αυτή την Μπιενάλε.

Η είσοδος της 18ης Μπιενάλε στο Αρσενάλι. Courtesy La Biennale di Venezia

Η συμμετοχή των Flores & Prats στο Αρσενάλι. Courtesy La Biennale di Venezia

Είναι προφανές ότι το κλίμα έχει αλλάξει, και όχι μόνο από μετεωρολογική άποψη. Ήδη στην προηγούμενη Μπιενάλε του Hashim Sarkis το 2021, η συζήτηση είχε μετατοπιστεί από την αρχιτεκτονική ως επιστήμη της κατασκευής, στην αρχιτεκτονική ως συμμετέχουσα εμπειρία διαμόρφωσης ενός νέου κοινωνικού χώρου και ενός βιώσιμου περιβάλλοντος. Οι τρέχουσες προοπτικές είναι σχεδόν απειλητικές, για να θεωρεί κανείς ότι η αρχιτεκτονική μπορεί να αδιαφορεί γι' αυτές και να γίνεται αντιληπτή μόνο ως τέχνη ωραίων κτιρίων, τεχνολογικά και λειτουργικά όλο και πιο απαιτητικών από την άποψη της κατανάλωσης ενέργειας, πόρων και υλικών. Το ζήτημα είναι, πώς οι εναλλακτικές πρακτικές που προτείνονται σε αυτή την Μπιενάλε, μπορούν να συνδεθούν με την πραγματικότητα του κόσμου που μας περιβάλλει.

Η προσέγγιση φέτος στη Βενετία αποτελεί ταυτόχρονα ιχνηλάτηση των δυνατοτήτων μιας νέας γενιάς, με υβριδική επαγγελματική ταυτότητα σε μια ρευστή κοινωνία, μετά τη διαφαινόμενη αδυναμία άσκησης του επαγγέλματος όπως στο παρελθόν. Ωστόσο, και σε άλλες περιόδους, όπως στην επαναστατική δεκαετία του 1960, η ουτοπία του μέλλοντος θεωρήθηκε ικανή να αντικαταστήσει την αρχιτεκτονική πρακτική, ενώ οι αρχιτέκτονες όρισαν εαυτούς απόστολους της αλλαγής του κόσμου. Τα αποτελέσματα αυτής της φιλόδοξης επαγγελίας έγιναν ορατά λίγο αργότερα.

Δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Το Βήμα», 4 Ιουνίου 2023.